

**Prof. Dr. Himmet HÜLÜR/ Olağan Şiddet Kültürü ve Medya Gösteriselliği:
Irak'tan Suriye, Afganistan, Ukrayna ve Gazze'ye**

Filistin Dışişleri Bakanlığı tarafından, İsrail'in Gazze Şeridi'nde nüfusun yoğun olduğu bölgelere düzenlenen saldırılarda fosfor bombası kullandığı bildirildi. Kaynak: AA

Olağan Şiddet Kültürü ve Medya Gösteriselliği: Irak'tan Suriye, Afganistan, Ukrayna ve Gazze'ye

Himmet HÜLÜR*

Her dönemde olduğu gibi günümüzde de savaş ve şiddeti, hâkim kültürel ve toplumsal gerçeklikle ilişkili olarak anlayabiliriz. Her şeyden önce, günümüzdeki savaşlar insanın rolü açısından kendine özgü bir karaktere sahiptir. En temelde, modern silahların daha fazla geliştirilmesi sürekli olarak savaş alanından insanın arındırılmasını ve savaşın insansızlaşmasını beraberinde getirmiştir. Savaş veya savaşızsızlık dönemlerinde güçlerin birbiriyle silahlanma yarışı giderek daha etkili silahların geliştirilmesine yol açmıştır. Bunun yanında medya da güçlerin elinde kendi üstünlüklerini sağlamaya çalıştıkları en önemli enstrümanlardan biri olarak rol oynamıştır. Kitle toplumunun türdeşleşen ve otoriterleşen yapısı içinde gereksinim duyulan kültür, kitle iletişim araçları vasıtasıyla yeniden üretilmiştir. Bu türdeş ve otoriter kültürün ayırıcı vasıflarından biri, özgürlük ve öznellik yanılması olarak kendini göstermektedir. Kültürün endüstriyel bir meta olarak üretildiği modern toplumda özgürlük yanılması kitle toplumunun en büyük can simidi olarak görevini yerine getirmiştir. Farklılıkların bastırılması yoluyla üretilen gündelik şiddet, bu toplum yapısının ayrılmaz bir parçasıdır. Savaşla birlikte kendini gösteren medyadaki şiddet, gündelik yaşamın içinde bulunan bu olağan şiddetin sadece aşırı bir gösteriselliğidir. Son dönemde Irak'tan Suriye, Afganistan, Ukrayna ve Gazze'ye her türlü medya aracılığıyla tanık olduğumuz savaş, katliam, şiddet ve yıkımlar, insanlık vicdanını tam bir çaresizlikle baş başa bırakmaktadır.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara, Türkiye

E-Mail: himmet.hulur@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5863-4976

DOI: 10.37679/trta.1425563

Savaş ve şiddet gösteriselliğiyle gerek geleneksel gerekse dijital medya her an herkesi suç ortaklığına çağırmakta ve suç ortağı olmanın vicdani hesaplaşmasıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Yalnızca medya izleyicisi olmak, günlük rutin içinde sadece medya karşısında bulunmak bile, hatta tesadüfen bu şiddet gösteriselliğiyle karşılaşmak bile suç ortaklığı duygusunu tetiklemektedir. Medya aracılığıyla suç ortağı olmamanın imkânsızlığı beyinlere sürekli olarak adeta kazınmaktadır. İzleyicinin masumiyeti böylece bozulurken izleyici, şiddet ve gerilim sarmalı için bir vicdani sızıyla birlikte hapsolmektedir. İzlemek şiddete ve suça ortak olmaktır. Nitekim izleyici artık karşısında çaresiz kaldığı bir katliamın farkındadır. Başka bir suç ortaklığı ise izleyicinin kendi hayatıyla ilintilidir. Medya aracılığıyla izleyici burada kendi hayat biçimi ve kendi suretiyle karşılaşmaktadır. Medyanın şiddet gösteriselliği üzerinden adeta kendi hayatının dokusunu oluşturan riskleri, tedirginlikleri ve güvensizlikleri izlemektedir. Ayrıca, yıkıcı silahlarla dolu dünyada güçler arasındaki olası bir savaş sonucunda kendisini de bir katliamın kurbanı olarak bulma olasılığı, düşüncesinin derinliklerine işlenmiş olarak izleyiciyi endişelendirmektedir. İzleyicinin bu olası endişesi uzak bir ihtimal olarak düşünülme-yebilir. Çünkü büyük yıkıcılıkları olan, nükleer, uzun menzilli silahlarla dolu dünyada hiçbir yerin güvende olamayacağı kaygısına, kitlesel katliamların her yerde olabileceği endişesine kapılmak son derece olağandır. Dünyanın neresinde olursa olsun katliamlar izleyicinin çok yakınında meydana gelmektedir. Üstelik dünyanın güçler arasında bölünmüş olması, adaleti ve gücü tesis edecek küresel bir gücün, otoritenin bulunmaması, tersine dünyanın büyük güçlerinin büyük katliamlar yapma olasılıkları, sıradan izleyiciyi kaygılandırmaktadır.

Kitle toplumunun bastırılmış duyguları medya gösteriselliği eşliğinde şiddetin bir payandası ve şiddet sarmalının bir parçası haline gelmektedir. Gündelik yaşamda yeniden üretilen şiddet medyada kendine bir yandaş bulabilmekte, acılar ancak vicdani sızidan müteşekkil bir acı reçeteyle kitlesel bastırılmayı pekiştirmektedir. İzleyici bir hiçtir ve hiçbir şekilde sorumlusu olmadığı, hiçbir şekilde baş edemediği bu şiddet sarmalının bir parçasıdır. İzleyici bu hiçliği, duyguları ve düşünceleriyle kendisini de kuşatan bu şiddet olgusu karşısında çaresiz olduğunu, yapabilecek hiçbir şeyi, hiçbir gücü olmadığını fark ederek yaşamaktadır. İzleyicinin katliam ve şiddete karşı güçsüzlüğünü ve zayıflığını hissettiği, bir özgüven yıkımına da ister istemez eşlik etmektedir. Buna rağmen medyanın kapsamına aldığı katliam ve kurban imgeleri üzerinden bir taraftan acıma ve merhamet, diğer taraftan öfke ve kin duyguları şiddetin gerçekliğini yaygınlaştırmakta ve derinleştirmektedir. Katliam ve şiddetin negatif estetiğinin, edebiyatının veya genel olarak katliam ve şiddete karşı protestonun şiddetin aleyhine işlediğini, katliam ve şiddeti yıldır-

diğini veya zayıflattığını söylemek güçtür. Son dönemlerde Irak'tan Suriye, Afganistan, Ukrayna ve Gazze'ye kadar katliam ve şiddete karşı protestoların hiçbir kayda değer bir etki göstermemiştir. Tersine bu protestolarla birlikte gözümüzün önündeki medya gösteriselliği, katliamların ve kanlı gerçekliğin normalleşmesini sağlamaktadır.

Endüstriyel toplumun, mutlak değer yapılarını dönüştürerek güç istencini serbest bırakmasına karşın, bu toplumun kendi içinde en büyük çelişkilerinden biri, iktidarı arzulayacak bağımsız, irade sahibi bireyin ortaya çıkışına imkân tanımamasıdır. Birey sonuç olarak endüstriyel süreçlerin ürettiği bir meta haline gelmiştir. Bireyin kimliğini ve benliğini yönlendirmelerle, manipülasyonlarla, reklamlarla kendisi için öngörülmuş olan piyasada güçlerin tekno-ekonomik rekabeti ve çatışmanın alaca karanlığında kendisi için üretilmiş birey paketleri vasıtasıyla bulması, orada karşılaştığı kimlik ve benlik biçimlerini benimsemek zorunda kalması sonuçta kendisinde iç gerilimi ve hayatını ele geçiren olağan şiddeti yeniden üretmektedir. Bu bastırılma, şiddet sarmalının temel kaynağıdır ve hiçbir biçimde şaşırtıcı ve sıra dışı değildir. Endüstri toplumunun bu tek biçimliliğinin sürdürülmesinde kitle iletişim araçları kritik bir rol oynamıştır. Yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin gelişmesinin eşlik ettiği endüstri sonrası toplum, birey ve toplumun parçalanmasını, gündelik hayatın akışı içinde insansızlaşmayı daha da ileri taşımıştır. Bu bağlamda yapay zekâ ve algoritmalar endüstri toplumunun mekanikleştirdiği insan yaşamını giderek daha fazla programlanabilir bir niteliğe büründürmüştür. Doğruluk ve vicdan artık ekran görünümünün parçası hâline gelmiş, bastırılma ve şiddet, bu gerçekliğin tanımlayıcı öğeleri olmuştur.

Bir taraftan yapay zekâ teknolojisinin hızla gelişmesi ve “yapay zeki” makinaların insan ve toplum hayatında giderek öneminin artması, diğer taraftan Weberci sosyoloji çizgisinde vurgulanan rasyonelleşme sürecinin daha da katlanarak insanın düşünce ve eylemlerinin giderek daha fazla büyü bozumuna uğraması ve “yapay zeki” hâle gelmesi, birbiriyle iç içe geçse de ilkesel olarak birbirinden ayırabileceğimiz gelişmeleri ve olguları ifade etmektedir. Bu minvalde, günümüzün ileri ve gelişmiş dediğimiz insan türüne birçok açıdan önemli ölçüde “yapay zeki” diyebiliriz. “Yapay zekilik” genel olarak günümüzde neredeyse tüm toplumsal yaşamda, özel olarak ise sosyalleşme, eğitim-iş-alışveriş etkinliklerinde giderek insanın daha fazla ihtiyaç duyulan bir vasfı olmaktadır. Bu durumda temel sorun, süper zeki makinelerin, robotların varlığı değildir. Temel sorun insanın bu makinelere giderek ne ölçüde benzediği; bedeninin, düşünce ve eylemlerinin ne ölçüde “yapay zeki” olarak şekillendiğidir. Belki de günümüz insanı “yapay zeki” olarak düşünce

ve eylemlerini gerçekleştirdiğinin farkında olmayacak kadar, bunu hissedemeyecek kadar “yapay zekileşmiş” olabilir. Ne toplumsal ve kültürel analizin ne de bu çerçevede katliamlar ve şiddet karşısında entelektüel duyarlılığın günümüzün yapay zekileşmiş virtüöz klavyelerinden ilham alamayacağı açıkken Türk şiirinin usta kalemi İsmet Özel’in şu dizeleri ele aldığımız soruna bir açıklık getirmektedir:

“Aklına hiç düştü mü ara sıra

Burnumuzun eskiden neden

Kanardığının sebebi?

Robot değildik de ondan akıllım

Robot olmayınca birer burun

Her birimize meleklerden

Sağlanmıştı kanayabilen.”

Şairin vurguladığı mekanikleşme, endüstri toplumunun ortaya çıkışından itibaren tedrici olarak toplum ve kültürü ele geçirmiştir. Benzer bir değerlendirmeyi savaşlar için de yapabiliriz. Tarihte her dönem silahlanma ve etkili savaş araçlarını geliştirme çabalarına rastlamaktayız. Ancak endüstriyel silahların geliştirilmesinden önce savaşta insan unsuru ve yetenekleri ön plandaydı. Başka bir anlatımla savaş, kahramanlığa ve cengâverliğe az çok izin veriyordu. Bununla birlikte modern, endüstriyel, mekanik silahlanma tümüyle insanı dışlayan bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Savaş meydanında mertçe çarpışmayı ve az çok kahramanlık öykülerini kapsamayan savaşların bir kazananının olduğunu söyleyebilmek olanaksızdır. Gerçek kahramanlık öykülerinin bulunmadığı, bunun imkânsız olduğu modern, postmodern savaşların bu anlamda kazananı olamaz. Bunun sebebi sadece kitle imha silahlarının veya nükleer silahların kullanılmaya başlaması değildir. Bunun temel sebebi Osmanlı’yı geriletken neyse odur, yani modern ve endüstriyel silahların kullanılmaya başlanmasıdır.

Modern silahlar icat edildiğinde sadece mertlik değil, savaş da bozulmuş oldu. Savaşmanın, olduğu kadarıyla erdemli, etik temelleri de tümüyle ortadan kalkmış oldu. İnsan akli kendisini yok etmekle tehdit eden araçları yine kendisini temele alan bir felsefeye dayalı olarak geliştirdi: Aydınlanma hümanizmi. Hümanizm insanı güçlü hâle getirmeye amaçlamasına karşın, bilim ve teknolojideki ilerlemeler tam tersi yönde bir sonuca yol açtı; insanı savaşmanın ve çarpışmanın dışına itti. Bugün yüzyıldan uzun zamandır dünyanın egemeni olan güç, bu hümanizmin en temel karakteri sayılan “özgürlük”ü korumak bahanesiyle istediği ülkelerdeki

siyasal sistemleri değiştirmek için müdahale etmektedir. Aslında bu müdahale, siyasal gücün el değiştirmesi dışında toplumsal ve kültürel alanda hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Müdahaleden önce toplumsal ve kültürel alanda hâkim olan süreç Amerikanlaşmayken müdahaleden sonra da bu süreç varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda savaşın bir kazananı olmamaktadır. Toplumsal ve kültürel dönüşüm içinde kendi geleneksel değerlerini kaybeden toplumlar Amerikanlaşmanın hiçleştirici sonuçlarını yaşamaktadır. Amerika'nın doğrudan müdahalesi geçmişte sömürgecilik dönemindeki Amerikanlaşmada önemli bir rol oynamış olsa bile günümüzde böyle bir rol oynamaz. Hatta günümüzde Amerikanlaşma sürecinin en yaygın olarak Çin ve Rusya'da gerçekleştiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, modern ve endüstriyel silahların, nükleer silahların geliştirilmesinin hem nedeni hem de sonucu bu Amerikanlaşma dediğimiz sürecin kapsadığı güç ve haz isteminin toplumda hâkim hale gelmesidir. Caydırıcı silahlara hâkim olmak veya hâkim olma hevesi, Amerikanlaşma dışında kalan geçmişten gelen toplumsal ve kültürel değerleri, özgün insani meziyetleri ortadan kaldırmaktadır. Bu sürecin temel bir sonucu, yerel kültürel anlamların ve değerlerin ortadan kalkması, hiççilik ve inançsızlığın yükselişe geçmesidir. Bu açıdan Amerikanlaşma sosyo-ekonomik gelişme sürecinin doğal bir parçasıdır. Bir ülkenin Amerika'yla savaşması değerlerini Amerikanlaşma karşısında korumasını sağlamaz. Hatta bir ülke değerlerini kaybetmemek için Amerika'yla savaştığı halde Amerikanlaşarak değerlerini kaybedebilir. Bu çelişki, sadece Amerika karşıtı değil Batı karşıtı mücadelenin temelinde yatmaktadır. Çünkü bugün coğrafik olarak Batı'daki toplum ve kültür biçimini temsil eden Amerikan yaşam tarzı sadece Batı'da değil dünyanın geri kalanında da egemen olmuştur. Sömürgeler sömürgecilerini kovmuşlar fakat sömürgecilerin kültürünü benimsemişlerdir.

Burada dile getirdiğimiz sorunun toplumumuzda nasıl algılandığı dikkate değerdir. Bu meyanda; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Siyasi iktidar olduk ama sosyal ve kültürel alanlarda iktidar olamadık." sözü her şeyden önce sosyal ve kültürel alanda iktidar olmanın güçlüğü, genel olarak Batı kültürünün özel olarak ise Amerikanlaşmanın toplumsal ve kültürel egemenliğinin gerçekliğini ifade etmektedir. Dinsel kimliği ön planda tutan muhafazakâr söylemin sözcülüğünü yapan çoğu entelektüel ve yazar bile bu kadar cesur biçimde sosyal ve kültürel gerçekliği ifade edemezken, hatta sorunun üstünü örtmeye özen gösterirken iktidar hiçbir zaman kaybetmekten söz etmek istemeyeceği hâlde Erdoğan bu cesur sözüyle sorunun hayatiliğini dile getirmiştir. Sosyal ve kültürel alanlarda Amerikanlaşma, Amerikan hayat tarzının (Amerika'nın politik iktidarıyla ve onun iradesiyle de bu sürecin hemen hiç ilişkisi bulunmamaktadır) egemenliğidir.

Amerikanlaşma, Amerikan devletinin öncülük ettiği bir süreç değildir, hatta bazen tersine etkide bulunması bile mümkündür, ayrıca bugün dünyada hâkim olan Amerikan hayranlığı da Amerika devletine hayranlık değildir. Amerikan hayranlığı temelde Amerika'nın yaşam, kültür ve teknoloji tarzına hayranlıktan oluşmaktadır. Amerikalıların bile önemli bir kısmı bu yaşam, kültür ve teknoloji tarzına hayran olmak bir tarafa bu tarzı benimsemeyebilecekleri gibi, dünyadaki insanların kahir ekseriyetinin bu tarza hayran olduğunu söylemek için müneccim olmaya gerek yoktur. Amerikanlaşmanın bir süreç olarak bugün dünyada hâkim olması, Amerikan yaşam tarzına açık hayranlığın dünyada yaygın olması ve önünde hiçbir engelin bulunmamasıdır. Amerika hayranlığının ve Amerikanlaşmanın en can alıcı ve ironik tarafı günümüzün sürekli yükselen değeri olması ve Amerika'nın günümüz dünyasındaki egemenliğine itiraz edenleri bile büyük ölçüde cenderesine almış olmasıdır.

Kitle toplumunun savaşları tıpkı bu toplumun türdeş kültürü gibi yıkıcı ve nihilist bir karaktere sahiptir. İdeolojik angajmanlar ya da basit ya da estetize edilmiş taraftarlık bu yıkıcılığın ve nihilizmin görülmesini şiddetle reddeder ve savaşan veya çatışan taraflardan birinin zafer elde etmesini, ilkel ve fikrî anlamda gerçek bir üstünlük olarak göstermeye çalışır. Böylece üstünlüğün ideolojik yanılması, tüm çabasını kazanılan zaferin fikrî bir gerçeklik olduğunu kanıtlamaya harcar. Ancak kör taraftarlığın ve fanatikliğin göremediği şey, karşı çıktığı tarafın oyununa alet olması, nihilist bir üstünlük savaşının içinde bulunması ve tüm değerleri yadsayan bir oyunun oyuncusu haline gelmesidir. Aç tavuğun rüyasında kendisini darı ambarında görmesi gibi içinde bulunduğu sefil durumu fark edememesinin sonucu tersyüz edilmiş bir kimlik ve benlik hayalidir. Bu, kendi gerçek varlığının üzerine örten yanılmalı ve hayali bir kimliktir. Oysaki üstünlük başlı başına maddi güçle, özellikle teknolojik güçle, daha somut olarak silah gücüyle kurulduğu için, içinde bir fikir ve ilke kırpıntısı dahi taşımaya karşı, fikirlere ve ilkelere karşı korunaklıdır. Üstünlük hiçbir fikri sırtında taşımaya ihtiyaç duymaz, fikirlere ve ilkelere bağışktır. Üstünlük fikir dışı ve fikir karşıtıdır. Düşünmek, irdelemek değer vermek üstünlüğün asla hazzetmeyeceği meziyetlerdir. Üstünlük kendisinden başka hiçbir fikrin ve idealin koruyuculuğunu yapmaz. Böyle yapsaydı, üstünlüğünü asla sağlayamazdı. Üstünlüğün kendisi bir fikir ve ilkeyle neşvünema bulmaz, bir fikir ve ilkeye dayanmaz, hatta herhangi bir fikir ve ilkenin mutlaka ortadan kaldırılmasını gerektirir. Aydınlanma hareketiyle birlikte ortaya çıkan ve hümanizm anlayışı temelinde gelişen üstünlük anlayışı, yaşantının mutlak fikir ve düşüncelerden arındırılmasını kapsamıştır. Modernlik, aydınlanmacılığın bu ilkelerinin hayata geçirildiği sürece işaret etmektedir. Bu açıdan, modern toplum, kültürünün mer-

kezine tüketimciliği, hazcılığı ve araçsalcılığı yerleştirmiştir. Tüketimcilik ve hazcılık zamanla bugünkü küresel kültürün en belirleyici gerçekliği haline gelmiştir. Bu sürecin can alıcı sonuçlarından biri beden ve düşüncenin yönetimselliğinin otomatik olarak sağlanmasıdır. Hapishane toplumu veya disiplin toplumu olarak adlandırılan bu toplumda aslında hümanizmin öznesinin, bireyciliğin ve iradenin yanılmadan öte karşılığı bulunmaz.

Sonuç olarak günümüz kapitalist toplumlarında hâkim olan kültürel türdeşleşme ve ticarileşme, savaş ve kitlesel şiddet karşısında direnme biçimlerini etkisizleştirmektedir. Tüketici ve müşteri rolüyle bir kimlik bulan birey, sürekli olarak bir bastırılma ve sindirilme sürecini yaşamakla olağan şiddete maruz kalmaktadır. Burada kritik bir sorun, entelektüel duyarlılığın şiddet karşıtı bir direnme imkânını taşıyıp taşımadığı, taşıyorsa ne kadar taşıdığıyla ilgilidir. Entelektüelin duyarlılığının üzerine düşmemizin nedeni insanlığın sorunlarını ve acılarını eseriyle ifade etme kapasitesidir. Entelektüel duyarlılık ancak bu duyarlılığı yönlendiren kendisinden başka bir saik olmadığında ortaya çıkabilir. Katliam ve şiddet karşısında entelektüel duyarlılık insanlığın ortak vicdanı olarak hareket etmektedir. Bunun içinse entelektüelin duyarlılığını bir projeye adamamış olması esastır. Proje entelektüel, bir katliamı kınarken diğerine sessiz kalabilir, hatta diğerini destekleyebilir. Bunun için proje entelektüel, insanlığın ortak vicdanı olarak hareket edemez. Genel olarak proje entelektüel, daha özel olarak proje yazar ve proje sanatçının duyarlılığı tarafgirliği nedeniyle sınırlıdır. Oysaki ezilenler, kurbanlar, mağdur edilenler kim olduklarına bakılmaksızın entelektüelde bu duyarlılığı uyandırmalıdır. Entelektüel, elbette hiçbir kimliği olmayan evrensel bir duyarlılık makinesi değildir, ancak şiddetin kaynaklarından biri olan kısmi aklın sınırlarını aşabilme kapasitesine sahiptir.

Yirminci yüzyılda meydana gelen savaşların, en son Gazze'de ama yakın geçmişte Irak, Suriye, Afganistan ve Ukrayna'da patlak veren savaşların asker-sivil ayrımı gözetmeksizin okulları, hastaneleri, yerleşim yerlerini hedef alması karşısında büyük kitle protestolarının hiçbir etkisinin olmaması, küresel vicdani duyarlılığın sonuçsuz kalması, üyesi olan güçlü devletlerin kritik konularda aralarında anlaşamaları ve veto hakları nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin karar alamaması, medyanın güç odaklarının çıkarlarının bir manipülasyon aracı olması, savaş, katliam ve şiddet karşısında aydınlanma hareketinin ve modernizmin savlarını, çok daha özel olarak aydınlanmacı düşüncenin öncülerinden Immanuel Kant'ın iki yüzyıl önce ileri sürdüğü kozmopolit düzen ve evrensel adalet öngörülerini boşa çıkarmıştır.